

А. С. ШОФМАН, *История античной Македонии*. Дозлиннистическая Македония. Часть первая, Казань 1960, стр. 300.

Историја Македоније, нарочито њен старији период до Александра Великог, веома је мало обрађивана у совјетској историографији. Нема у њој специјалних студија у којима би се са новог становишта извршила анализа конкретног материјала по појединим проблемима из овог раздобља. У делима општег карактера (на пример, у универзитетским уџбеницима) изгалазе историје Македоније предхеленистичког времена почива углавном на теоретским расуђивањима о томе какав је могао или морао бити развитак једне земље у којој се тако дуго одржала патријархална монархија. У таквим излагањима долази увек, свесно или несвесно, до „прилагођавања“ изворних података унапред постављеној схеми. Књига А. С. Шофмана је прво дело совјетске историографије специјално посвећено античкој Македонији. Као такво оно заслужује да и код нас буде забележено, тим пре што ће и због језика на коме је писано оно несумњиво бити од велике користи нашим студентима, којима је литература на западним језицима у већини случајева неприступачна.

Дајући у Уводу своје књиге приказ досадашњег рада на проучавању најстарије историје Македоније, А. С. Шофман оштро критикује своје буржоаске претходнике (западне и руске) пребацујући једнина модернизаторске тенденције, другима идеализовање историјских личности итд., а свима одреда игнорисање општих закона историјског развитка и непознавање примарне улоге друштвено-економског односа у животу једног друштва. На ову критику, тако уобичајену у совјетској историографији, не бисмо се задржали да из ње не проистиче управо оно што је ново и најважније у књизи А. С. Шофмана. Многи угледни историчари писали су о Македонији предхеленистичког времена, каже Шофман и у Закључку књиге, али ниједан од њих „није открио основне, квалитетне разлике појединих етапа развитка античке Македоније, није показао изумирање њених старих друштвених облика и појаву нових“. У вези с тим, није ни проблем формирања македонске државе добио никакво решење“ (стр. 286). Управо овај проблем, проблем формирања македонске државе узео је Шофман као основни предмет свога рада. Њега Македонија интересује у првом реду као земља у којој се може пратити прелаз од родовско-племенског уређења на државно. Он жели, како сам каже, да „на конкретном материјалу македонске историје прати процес развитка македонских племена од првобитне заједнице до успостављања македонске државе“ (стр. 24). Он је себи ставио у задатак такође да и спољну политику Македоније, њен сукоб са Грчком и њену победу над Грчком, осветли „на основу друштвено-економских промена које су настале у самој Македонији и друштвено-економске кризе грчких државица“ (ibid.). У начину како се прилази македонској историји, у истицању друштвено-економског развитка као њене одлучујуће компоненте, управо и лежи главни интерес ове књиге.

Књига А. С. Шофмана је плод дугогодишњег рада. То показују, између осталог, и бројни чланци објављени између 1946 и 1960 године, у којима је Шофман проучио поједине важније проблеме македонске историје (питање периодизације македонске историје, литерарну традицију о њој, положај Македоније у Грчко-персиским ратовима, однос Македоније и Грчке у Пелопонеском рату и др.¹⁾). Међутим, Шофман се не бави само античком Македонијом: на историској катедри Казањског универзитета, којом руководи, он предаје историју Македоније од најстаријих времена до наших дана²⁾. Његова специјалност, према томе, и није античка историја, већ историја Македоније у најширем смислу. Овакав распон је помало необичан у данашње време, јер се две временски и садржински тако удаљене епохе као што су античка и савремена Македонија не само разликују по проблематици, већ њихово проуча-

¹⁾ Ови Шофманови чланци штампани су већином у „Ученые записки Казаньскојо Унивѣрситѣта“.

²⁾ А. С. Шофман, *Очерки њо историји Македонији и македонскојо народа* I, II, Казањ 1960

вање тражи и посебне методе рада. Ово је требало рећи да би послужило као оправдање за извесне слабости Шофмановог дела.³⁾

А. С. Шофману није било лако да у далеком Казању дође до обимне литературе о античкој Македонији. Није му било лако, нарочито, да прати најновији рад на истраживању Македоније. Његова књига, међутим, показује да је он настојао да се упозна не само с општим делима и монографијама већ и са специјалном литературом и нарочито са публикацијама археолошког материјала, коме он с правом приписује велики значај у осветљавању најранијих периода македонске историје. Балканској науци, југословенској, бугарској и грчкој, поконио је Шофман посебну пажњу. Његово поглавље о изворима илустровано је добрим делом репродукцијама предмета из Требеништа. Налазима из Требеништа посвећује Шофман и иначе много пажње, мада уствари они и не спадају у античку Македонију. (Ово је један од оних честих случајева мешања античког и савременог појма Македоније на које сам и раније имала прилике да укажем).

Књига има, поред већ споменутог Увода у коме је приказана модерна историографија о раномакедонској историји, шест глава. Прва глава (стр. 25—76) посвећена је прегледу извора, тако да се са излагањем саме историје почиње тек у другој глави. Подела у главе одговара принципима периодизације којима се руководио писац. Друга глава (стр. 77—116) обухвата доба првобитне заједнице на територији Македоније. У њој се говори о земљи и народу и о друштвеном уређењу македонских племена у најранијем периоду њиховог развика. Трећа глава (стр. 117—178) носи наслов „Доба образовања македонске државе“. Она обухвата прелазни период од краја VI до средине IV в. када се, по мишљењу аутора, још не може говорити о држави код Македонаца, иако је Македонија у већој или мањој мери била тада уједињена под једном династијом. Следеће три главе (IV, V и VI, стр. 179—286), то значи, ако се изузму два уводна поглавља о историографији и изворима, око половине књиге, посвећене су времену Филипа II. У четвртој глави изложена је унутрашња и спољна политика овог владара у првим годинама његове владавине. У петој глави опширно се анализира криза грчког полиса и стварање услова за мешање Македоније у грчке прилике и излажу прве етапе Филиповог надирања у Грчку. Најзад, шеста глава говори о догађајима који су претходили судбоносном сукобу код Херонеје и последицама овог сукоба по грчки свет.

Обим појединих глава зависи не само од величине и значаја временског раздобља који је у свакоме од њих обухваћен, већ и од тога колико нам је које раздобље познато. Тиме се може објаснити зашто је добра половина књиге посвећена Филипу II. Нема сумње да је са општеисторијског становишта епоха Филипа II представљала најзначајније доба раномакедонске историје. Јер, без обзира на то да ли ћемо Македонце сматрати Грцима или не, морамо признати да оно што чини специфичност македонске историје јесте њен однос према грчком свету. Македонска историја добија свој пуни значај само као део грчке историје, а део грчке историје она постаје у пуној мери тек под Филипом II када узима улогу вође и ујединитеља грчког света. Управо због тога што у доба Филипа II долази до јачег преплитања грчке и македонске историје и извори за ово доба су далеко бројнији и садржајнији него за претходна раздобља македонске историје. Ова чињеница потпуно оправдава већи опсег који је владавини Филипа II дат у Шофмановој књизи.

Међутим, ако се има у виду само раномакедонска историја и њен основни проблем — проблем формирања македонске државе — који је и аутор ове књиге истакао као основни предмет свог проучавања, друга и трећа глава постају далеко значајније и интересантније. У њима је најјасније могао да дође

³⁾ Бројне штампарске грешке нису, нажалост, ограничене само на стране текстове. Нису ретке и грешке овакве врсте: на стр. 106 уместо „Алмопија, Алмопи“ стоји „Алмонија, Алмони“; на стр. 174 говори се о „лихкестидском језеру“ као граници између илирске и македонске територије уместо о „лихнидском“.

до изражаја методолошки правилнији начин прилажења проблему о коме нам говори писац на првим страницама своје књиге. Западна историографија већином не види суштинске разлике између родовско-племенског уређења и државног уређења, не признаје класни карактер државе и због тога и не поставља питање времена и начина појаве једне државе. Она говори у истим изразима о македонској краљевини пре Персиских ратова и Македонији Филипа II. Шофман пак заступа тезу да се не може говорити о македонској држави пре средине IV в. Ову основну тезу аутор разрађује у другој и трећој глави и због тога ми се чини да оне имају централно место у његовој књизи. На овом основном питању, питању начина и времена формирања македонске државе желим да се мало задржим у овом приказу.

Македонија нам се појављује од најстаријих времена па све до у римско доба подељена у Доњу и Горњу Македонију. Ова подела одговарала је не само конфигурацији терена — Горња Македонија је била изразито планинска земља, док је Доња Македонија обухватала плодну равницу око доњих токова Халиакмона, Лудије и Аксија — већ и различитом начину живота и различитим друштвено-економским односима условљеним како самом природом тако и могућношћима веза са спољним светом и продирања утицаја са стране. Доња Македонија је била богата и напредна област у којој се градски живот релативно рано развио. Горња Македонија је пак врло дуго остала земља пастира и ратара и задржала је примитивне облике уређења све до у римско доба.

У Доњој Македонији Македонци су били дошљаци. Античка традиција забележена код Тукидида (II, 99) зна за продирање Македонаца у Ботијеју, Пиерију, Бисалтију, Алмопију, Еордеју и Мигдонију. Ове су области биле раније насељене трачким племенима по којима су и добиле име. Староседеоци су се пред освајачем једним делом иселили у друге крајеве. Они који су остали у земљи били су покорени и временом су се претопили у Македонце. Из овог Тукидидовог приказа, у који немамо разлога да посумњамо, очигледно је да се ни Бисалти, ни Мигдонци, ни Пиеријци, ни Алмопи, ни Еордејци, ни Ботијеји не могу сматрати македонским племенима. Њихове земље постале су временом македонске, задржавајући притом своја стара имена. Да ли је онда правилно говорити о доњомакедонским племенима? Извори нам нису сачували ниједно македонско племенско име из овог дела Македоније. Као горштаци, Македонци су се свакако спустили у Доњу Македонију организовани у племенима. Међутим, у додиру са староседеоцима који су били на вишем ступњу развитка (близина мора и грчки утицај, ковање новца) они нису могли да сачувају нетакнуто своје племенско уређење. Сам акт освајања једне тако простране територије и насељавања освајача међу остатке различитих туђих племена морао је да изазове раслојавање у њиховим редовима, јачање њихове аристократије и распадање њихових племенских веза. Да је то заиста тако било, види се и по томе што нам се Доња Македонија током целе своје историје показује као јединствена. У њој нема сепаратистичких тенденција нити осамостаљења појединих области⁴).

Сасвим друкчију слику пружа Горња Македонија. Она се састоји од неколико племена: Елимејаца, Ореста, Линкеста. На њеном северу налазе се Пелагонци и Деуриопи, чији однос према Македонији није сасвим јасан. Територије Елимејаца, Ореста и Линкеста представљале су све до Филипова времена самосталне политичке јединице. Њихови краљеви, племенске вође, настојали су да одрже своју независност у односу на македонског краља. Колико су ове области заостале у поређењу са доњомакедонским показује, између осталог, и чињеница да је у римско време свака од њих била организована као посебна административна јединица са називом *ethnos* или *koinon*.

⁴) На стр. 154, пр. 1 Шофман каже да је „Пердика успео да сломи сепаратистичке тенденције македонских племена“. Код Тукидида, међутим, на кога се позива, изричито стоји да је Пердика владао само Доњом Македонијом. Горњомакедонска племена (Линкести, Елимејци и други) се издвајају као посебне политичке јединице, тако да не видим на која племена мисли Шофман када говори о сепаратистичким тенденцијама које је Пердика сломио.

Македонци који су се населили у Доњу Македонију били су племе сродно горњомакедонским племенима. Али, од њиховог спуштања у Доњу Македонију њихов развитак је кренуо друкчијим путем. Земља у коју су дошли била је богатија и више изложена утицајима споља него њихова прапостојбина или земља коју су држали њихови саплеменици у Горњој Македонији, а и староседеоци са којима су били измешани били су културнији од њих. Све је то убрзало њихов економски напредак и изазвало дубоке друштвено-политичке промене код њих. Освајање Доње Македоније од стране македонских племена је почетак формирања македонске државе.

Ова битна разлика у развоју Доње и Горње Македоније није довољно дошла до изражаја у књизи А. С. Шофмана. Иако стално подвлачи спорнији развитак Горње Македоније, он често узима целу Македонију као јединствену друштвено-економску заједницу. Тако, на пример, на почетку треће главе, говорећи о развоју друштвено-економских односа у Македонији крајем VI и почетком V в., Шофман наводи налазе из Требеништа као доказ да су македонска племена већ дубоко зашла у друштвену диференцијацију. Међутим, ако се на основу налаза из Требеништа може добити извесна представа о развоју горњомакедонских племена која су се налазила у његовом суседству и живела у сличним условима, на основу њих се не може судити о целој Македонији. У времену коме припадају требеништански гробови Доња Македонија је свакако далеко била одмакла у свом развоју испред Горње Македоније и њених илирских суседа.

Шофман говори о доњомакедонским племенима, о њиховом племенском савезу (стр. 115, 119, 129 и др.). Из његовог излагања се не види на која племена мисли. Стара племена Бисалта, Мигдонаца итд., била су, као што смо рекли разбијена доласком Македонаца и највећим делом расељена. Преживела су само имена њихових некадашњих племенских територија. У Македонији VI и V в. нема Бисалта, Мигдонаца, Пиеријаца, постоје само области Бисалтија, Мигдонија Пиерија итд. Да ли се онда може говорити о савезу племена, Доње Македоније? Није ли постојање савеза изведено само зато што се не зна како се може обележити политичко уређење Македоније у прелазном периоду пре него што је класна држава добила своје праве класне органе власти? Мени се чини да у Доњој Македонији није било савеза племена и да је, и са марксистичког становишта, правилније говорити о држави и у овом раном периоду VI и V в. него измислити један савез о коме у изворима нема никаквих индикација. Зар не обележавамо државом и Атину пре Кристиновога времена, пре него што су у њој уклоњени трагови родовско-племенског уређења и дефинитивно формиран органи класне власти? Освајање Доње Македоније није извршено у једном налету. Оно је трајало дуже времена и завршено је под Александром I. У његово време престају новци са именима трачких племена (стр. 125). Од тог времена се свакако може говорити о македонској држави⁵⁾.

Шофман допушта (стр. 154) тек за крај V в. да је државна организација била у основном успостављена, мада ни онда није обухватала целу Македонију. Он сматра да је за цео V в. карактеристична интензивна борба македонских племена за уједињење (стр. 117). И у првој половини IV в. он говори о јачању међуплеменске борбе у Македонији (стр. 157). На свим овим местима он има у виду борбу македонских краљева за наметање власти горњомакедонским племенима. Мени се чини, међутим, да су формирање државе у Доњој Македонији и присаједињење горњомакедонских племена овој држави два одвојена, независна процеса. Други не условљава први. Борба са горњомакедонским племенима није била међуплеменска борба за уједињење, већ борба племена

⁵⁾ Шофман наводи на стр. 119 податак Херодота (V, 94) о томе да је македонски краљ Аминта I предложио Писистратовом сину Хипији, после пада тираније у Атини, да му подари област Антематона. Да ли се може племенска територија поклањати? Не указује ли овај податак на то да је македонски краљ у то време владао областима у којима није било племенског уређења?

против једне државе која је хтела да их апсорбује. Та борба уосталом никад није довела до потпуног стапања ових племена са становништвом Доње Македоније и зато она нема ону пресудну улогу у формирању македонске државе коју јој приписује А. С. Шофман.

Фаула Пајазолиу, *Београд*.

WILL RICHTER, *Das Epos des Gnaeus Naevius*, Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, I. filolog.-hist. Klasse, Jhrg. 1960 nr. 3 p. 41—46 (пагинација годишта је јединствена, свеске објављене посебно).

Аутор прегледно доноси резултате новијих испитивања Највијева епа, тј. оних малобројних фрагмената Највијева спева који су нам сачувани. Његова тумачења полазе од анализе тих резултата.

Рад В. Рихтера је посвећен *ишћањима јесничкој облика*. Речено је то и у поднаслову *Probleme der dichterischen Form*. Мада аутор у средиште свога испитивања ставља проблем јединства дела, он ипак, већ на самом почетку монографије, говори и о месту Највијева историјског спева у античкој епизи и књижевности. Сасвим одређено нам казује да Највијев спев није био само првенац своје врсте у Риму него и најхрабрији и најоригиналнији књижевни подухват римске књижевности уопште — *die Rom überhaupt aufzuweisen hat* (стр. 41).

Чини се да доиста у оригиналност песника Највија не ваља сумњати. О тој оригиналности сведоче многи детаљи и подаци, како су то већ често истичали испитивачи, па и они који, као Б. Н. Терцаги или Сч. Мариоти, говоре о Највијевим хеленистичким узорима. Хеленистички претходници не би нужно умањили оригиналност уметности Највијева. Као да се тога ипак боји, В. Рихтер одриче основаност тезама о таквој зависности песниковој. Нажалост, Рихтерову тврђењу недостаје потпуније образложење. Јасно је, мислим, да се теза о Највијевим хеленистичким узорима не може одбацити простом примедбом да је „проблематична“. В. Рихтер то ипак чини, узгред, у једној белешци (стр. 41 бел. 2). О поменутој тези било је речи у овоме часопису (*ЖА* 10, 361—362) поводом рада Сч. Мариотија *II Bellum Poenicum e l'arte di Nevio*. Овде нећу понављати разлоге који говоре о њеној оправданости. Аутор новије монографије би, у најмању руку, морао уважити речи Фр. Леа, које и сам наводи у другоме контексту: „*Es gibt philologische Probleme die nicht zur Ruhe kommen, weil das Material für eine einfache Lösung nicht ausreicht.*...“ Те речи стављају и испитивање Највијева епа међу филолошке проблеме за чије коначно решавање још нема (а можда никад неће ни бити) довољно познатих и јасних елемената. Укратко, веома одлучно и одсечно формулисани ставови В. Рихтера о месту Највијева епа сред античког епског предања могу се прихватити само као емфатичан израз ауторових убеђења и не умањују хипотетичност његових закључака.

Преглед старијих интерпретација појединих фрагмената и целога спева дан у овој монографији, заиста је драгоцен и без обзира на то које се од предлаганих тумачења у њој прихвата. Рихтер, на пример, одбацује тезу Станислава Стрцелецког (*De Naeviano belli Punici carmine quaestiones selectae*, Краков 1935) и бројних његових последника, да је Највије, слично Хомеру, почео непосредно са излагањем главне теме (римско освајање Сицилије), па да је тек потом, приликом описивања ликовних украса акрагантског храма, дао и римску „археологију“. Рихтер се ослања на Бихнерову анализу (*Humanitas Romana* 1957, 13). Овај последњи стручњак налази да се фрагментат о Гигантима и не односи на храм у Акраганту, него да припада опису неке лађе (исп. и E. R. Sh. Bailey *Gnoton* 31, 1959, 170). Рихтер полази од ове Бихнерове анализе и закључује да Највије није ни ишао за формалним јединством спева. Композиција Највијева епа, дакле, не би била блиска композицији Хомерових спева. Тако дознајемо и то да Највије није био „хомерид“. Закључак изненађује — како зна и сам његов аутор, али сматра да је неизбежан.